

ДИНАМІКА РЕАЛІЗАЦІЇ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ГРУП ДІЄСЛІВНИХ ТВІРНИХ ОСНОВ ПРЕФІКСАЛЬНИХ ПОХІДНИХ В МЕЖАХ ОНОМАСІОЛОГІЧНИХ КАТЕГОРІЙ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті зроблено спробу простежити динаміку реалій навколишнього світу, виражених дієслівними твірними основами префіксальних похідних, які приймали участь в утворенні ономасіологічних категорій упродовж чотирьох періодів розвитку англійської мови. Комбінація діахронного та синхронного підходів у дослідженні визначає не тільки ядра й периферії реалій, а також пояснює причини формування системи явищ, характерних для кожної окремої ономасіологічної категорії.

Актуальною проблемою сучасної лінгвістики є вивчення сутнісного підходу до розгляду мовних об'єктів і явищ, що є основним предметом дослідження таких теоретичних дисциплін як ономасіологія та теорія номінації. Аналіз співвідношення двох типів структур – ономасіологічної та мовної (формально-семантичної) "означає, передусім, аналіз співвідношення початкових значень мотивуючих одиниць і використаного формального засобу зі значенням результативності" [1: 266]. Сьогодні на порядок денний чимраз виразніше ставляться питання, пов'язані з апробацією та знаходженням нових шляхів дослідження дериваційної семантики в межах префіксально-ономасіологічних категорій у зв'язку з широким запровадженням елементів формально-семантичного моделювання й корпусного аналізу. Дослідження процесу розширення лексичного складу словотвірними засобами у галузі дериватології та ономасіології займалися такі лінгвісти як [1 – 5]. Однак дериваційно-ономасіологічний аспект розвитку префіксального словотворення, незважаючи на його важливість для збагачення словникового складу сучасної англійської мови, донині залишається найменш висвітленим у науковій літературі та лексикографічній практиці.

Метою нашого дослідження є опис розвитку дериваційно-семантичних характеристик віддієслівних префіксальних похідних, які функціонували у межах ономасіологічних категорій протягом чотирьох періодів розвитку англійської мови.

Для проведення наукового аналізу досліджуваних одиниць нами встановлено інвентар префіксальних одиниць та ЛСГ префіксально-ономасіологічних категорій у кожному з періодів. У статті виділено 9 ЛСГ твірних основ (ТО), запропоновані П. П. Литвиновим [3]: 1) фазові дієслова (V1); 2) дієслова руху (V2); 3) дієслова наявності (V3); 4) дієслова місцезнаходження (V4); 5) дієслова буття (V5); 6) дієслова вираження почуттів (V6); 7) дієслова інтелектуальної діяльності (V7); 8) дієслова фізичної діяльності (V8); 9) дієслова спілкування (V9).

Для визначення ядра та периферії ЛСГ віддієслівних префіксальних похідних, які беруть участь у формуванні ономасіологічних категорій, скористаємося системою обчислення, яку запропонувала Є. І. Гороть: до ядра належать ЛСГ, що складають 75 % (± 5 %) усього масиву зафіксованих концептів, основний склад (разом із ядром) охоплює 90 % (± 5 %) досліджуваного масиву; інші розглядаються, як периферійні [5: 134].

Ядровими ЛСГ ономасіологічної категорії локативності (ОКЛ) у давньоанглійській мові є ЛСГ вербальних ТО зі значенням "рух", "робочі операції" та "спілкування / відносини"; вони складають 75 % усіх значень. Центрові значення руху, ручної праці та спілкування цього періоду вказують на таку характеристику бачення світу тогочасними людьми, як примітивні базові поняття їхнього суспільного життя, дії, способи переміщення та стосунки між ними. Такі смислові компоненти ядра залишилися у ранньоніовоанглійській – 65 % та новоанглійській – 74 % мовах. Єдина відмінність полягала в тому, що для давньоанглійської ОКЛ найбільш репрезентативною ЛСГ була ЛСГ V2, тоді як у ранньоніовоанглійській та новоанглійській ОКЛ такою ЛСГ є V8, кількість похідних від якої значно збільшилася у середньоанглійській мові.

Аналіз префіксальних дієслівних похідних середньоанглійської ОКЛ показав, що ядровими ЛСГ вербальних ТО є тільки ЛСГ на позначення "робочі операції" та "рух", у зв'язку зі збільшенням префіксальних похідних, утворених із участю ЛСГ "робочі операції" – 71 %. Таке збільшення префіксальних похідних цієї ЛСГ зумовлений необхідністю позначення різних видів фізичної діяльності під час бурхливого розвитку ремісництва у середньоанглійському періоді, а їхній стабільний ріст у ранньоніовоанглійській та новоанглійській ОКЛ свідчить про розширення кола понять, що стосуються позначення зазначеної діяльності разом із застосуванням різних технічних засобів. Відповідно до нашого дослідження логічно припустити, що значення локативності в подальшому розвитку англійської мови

будуть набувати префіксальні похідні від ЛСГ дієслівних ТО "робочі операції". Наприклад: *to throughout* – *прорізати наскрізь* (V8).

Менш репрезентативними є об'єкти навколишнього середовища, позначені давньоанглійськими префіксами **ОКЛ**, що складаються з ЛСГ зі значенням "наявність", "місцезнаходження" та "буття" – 17%. Перехід із ядра середньоанглійської **ОКЛ** ЛСГ на позначення "спілкування / стосунки" в основний склад зумовили перехід менш репрезентативних ЛСГ дієслівних ТО у периферію. Цьому також сприяло зменшення реалізації ЛСГ дієслівних ТО на позначення "наявності" й "буття" та відповідно збільшення "інтелектуальної діяльності". Тому основний склад середньоанглійської **ОКЛ** включає ЛСГ вербальних ТО на позначення: "спілкування/стосунки", "місцезнаходження", "інтелектуальної діяльності" – 21%. До зазначених вище компонентів основного складу в ранньоніованглійській та новіованглійській **ОКЛ** додалася ще ЛСГ на позначення "буття". Це зумовлено збільшенням її репрезентації префіксальними похідними у цій категорії. Наприклад, *to introspect* – *вдивлятися* (V7);

Найменш притаманний індекс локативності у давньоанглійській мові для вербальних ТО на позначення ЛСГ таких більш абстрагованих понять, як "стан" та "інтелектуальна діяльність" – 8%. Як уже було зазначено вище, зміни кількості префіксальних похідних, утворених з участю вербальних ТО на позначення ЛСГ: "мислення", "наявності" та "буття" зумовили і зміни на периферії середньоанглійської **ОКЛ**. До периферійних ЛСГ на позначення "стану" переходять з основного складу ЛСГ на позначення "наявності" та "буття". Периферія цього періоду складає 8%. Єдиною відмінністю серед периферійних груп **ОКЛ** у ранньоніованглійській та новіованглійській мовах є перехід ЛСГ на позначення "буття" в основний склад, у зв'язку зі збільшенням кількості її префіксальних похідних. Так, периферія **ОКЛ** цих періодів включає ЛСГ на позначення "стану", "почуття" та "наявності" і складає відповідно 5%.

Категорія фазовості (далі – **КФ**) характеризується також наявністю всіх виділених нами 9 ЛСГ ТО, що свідчить про те, що явища навколишнього середовища активно набувають характеристик фазовості. Ядро ЛСГ ТО префіксальних похідних **КФ** протягом чотирьох періодів розвитку англійської мови звужилося, і в останні два періоди його складники зазнали значних змін, і тільки дві ЛСГ ТО залишилися незмінними, до яких належать ЛСГ V9 та V8. У давньоанглійській мові до ядрових груп входили також ЛСГ V2 та V5, які у середньоанглійській залишилися в основному складі, однак втратили статус ядрових. У ранньоніованглійській період ядро **ОКФ** поповнилося ЛСГ V7 замість 2 ЛСГ, які вийшли з нього у попередньому періоді. У новіованглійській мові склад ядра залишився незмінним. Звуження ядра до 2 ЛСГ – V9 і V8, які витіснили інші дві групи до основного складу та поява лише однієї ЛСГ V7, відбулося через зменшення похідних у цих групах. Наприклад, *to remount* – *знову піднятися* (V2).

Основний склад ЛСГ ТО **КФ** протягом чотирьох періодів розвитку англійської мови розширюється і замінює одні складники іншими. Найбільш кардинальні зміни відбуваються у середньоанглійській мові, коли простежується розширення основного складу та заміна одних компонентів іншими. Так, у давньоанглійській мові до основного складу входили ЛСГ V4 і V7, тоді як у середньоанглійській він розширився за рахунок ЛСГ V5 та V2, які були ядровими у попередньому періоді і замінили ЛСГ V4, що стала периферійною. У ранньоніованглійській мові збереглася однакова кількісна репрезентація основного складу, хоча відбулася заміна одних ЛСГ на інші: ЛСГ V7, яка стала ядровою, замінила ЛСГ V6, що у попередні періоди належала до периферії, а решта ЛСГ залишилися без змін. У новіованглійській мові не було виявлено ніяких відмінностей від попереднього періоду. Наприклад, *to postexist* – *існувати нісля* (V5).

Периферія **КФ** характеризується незначною зміною кількості ЛСГ, тобто вони не зазнали ні розширення, ні звуження. Значні зміни, однак, простежуються в інвентарі ЛСГ, які варіювалися у зв'язку з переходом одних ЛСГ у ядро та основний склад, а інших, навпаки – у периферію з ядра та основного складу. Постійно периферійними ЛСГ протягом чотирьох періодів розвитку англійської мови залишалися ЛСГ V3 та ЛСГ V1. У давньоанглійській та середньоанглійській мовах до неї належала також ЛСГ V6, яка згодом увійшла до основного складу. З основного складу у середньоанглійській мові до периферії відійшла ЛСГ V4, яка і залишилася у цьому статусі у ранньоніованглійському та новіованглійському періодах. Наприклад, *to astellan* – *осіцми вперше* (V4).

Широке коло фрагментів навколишнього світу піддається категоризації зі значенням оцінки. Усі 9 ЛСГ, виокремлені в нашому дослідженні, характерні для ономазіологічної категорії оцінки (**ОКО**). Аналіз динаміки реалізації ЛСГ у межах **ОКО** продемонстрував, що ядро **ОКО** протягом чотирьох періодів розвитку англійської мови не зазнало значних змін. Тільки у ранньоніованглійській мові відбулася заміна одного ядрового елемента іншим. Так, ядро у давньоанглійській та середньоанглійській мовах формулося за участю: V8, V9, V2, V6, і тільки у ранньоніованглійській мові ЛСГ V6 відійшла до основного складу, а її місце зайняла V5. Натомість елементи основного складу **ОКО** протягом чотирьох часових відрізків розвитку англійської мови постійно варіювали, незмінною залишалася лише одна ЛСГ – V7. І тільки у ранньоніованглійській період сформувався незмінний

основний склад. Так, у давньоанглійській мові поряд із ЛСГ V7 до основного складу входили V5 та V4. У середньоанглійський період ЛСГ V4 була витіснена на периферію, а у ранньоніованглійський період ЛСГ V5 стала ядровою й витіснила ЛСГ V6 в основний склад, а та, у свою чергу, витіснила ЛСГ V3 знову на периферію. Отже, основний склад **ОКО** у ранньоніованглійській мові був сформований з 2 ЛСГ (V7 та V6) і залишився незмінним у наступному періоді. Наприклад, *to pregraviate* – *притягувати сильніше* (V8), *to forsluggen* – *ігнорувати / повністю не звертати увагу* (V7).

Периферія **ОКО** протягом чотирьох періодів розвитку англійської мови варіювала у трьох перших періодах і остаточно сформувалася у ранньоніованглійській мові. Єдиним її незмінним компонентом у динамічному процесі формування **ОКО** є ЛСГ V1. У середньоанглійському періоді ЛСГ V3 з периферії, на якій вона знаходилася у давньоанглійській мові, перейшла до основного складу й витіснила на периферію ЛСГ V4. Проте вона знову була витіснена на периферію ЛСГ V6 у ранньоніованглійській мові. Тому в наступні два періоди (ранньоніованглійський та ніованглійський) периферія **ОКО** репрезентується ЛСГ V1, ЛСГ V3 та ЛСГ V4.

Ядровими групами ономазіологічної категорії контрарності (**ОККн**) упродовж чотирьох періодів розвитку англійської мови виявилися: V9, V8, до яких у середньоанглійській мові приєдналися V7 і витіснена у ранньоніованглійській V6. Компоненти основного складу цієї категорії кожного періоду змінювалися. Так, у давньоанглійській мові вони охоплювали: V6, V2, у середньоанглійській V4 витіснила V2 з основного складу, у ранньоніованглійській V6 перейшла до ядра, а V5 витіснила V4 на периферію. Упродовж чотирьох періодів розвитку англійської мови до периферії належали V3 і V1. До неї у давньоанглійській мові також уходили: V7, V5, V4. Однак уже у середньоанглійському періоді V7 стала ядровою групою, а V4 витіснила з основного складу V2 на периферію, у ранньоніованглійській мові це саме зробила V5 щодо V4. Наприклад, *to instop* – *раптово зупинитися* (V1).

Віддієслівні префіксальні похідні значно менш характерні для ономазіологічної категорії каузативності (**ОККз**), ніж для **ОКЛ**, **ОКФ**, **ОКО**, **ОККн**. Відповідно, фрагменти навколишнього світу, відображені дієслівними лексичними одиницями, які можуть підлягати цьому типу категоризації, репрезентовані тільки 7-ма ЛСГ з 9-ти нами встановленими: дієслова на позначення: "руху", "наявності", "місцезнаходження", "буття", "інтелектуальної діяльності", "дії", "спілкування". Причому префіксальні дієслова на позначення "наявності" почали класифікуватися в **ОККз**, тільки починаючи з середньоанглійського періоду. Такі ЛСГ, як "фазові дієслова" та "почуття" взагалі не підлягають цій категоризації.

Протягом чотирьох періодів розвитку англійської мови ядро **ОККз** зазнало помітних змін у кількісній репрезентації своїх компонентів. Єдина група, яка входила до нього протягом усього зазначеного часу, є ЛСГ V2. Решта компонентів супроводжувалися змінами. У давньоанглійській мові вона була представлена, крім V2, ще V5 та V6. У середньоанглійській мові ЛСГ V6 переходить до основного складу, а ядровою стає ЛСГ V8. Наступних змін ядро **ОККз** зазнає аж у ніованглійський період, коли ЛСГ V5 переходить до основного складу, а ядровою стає ЛСГ V7. Наприклад, *to geblæcan* – *стаму блідим* (V5).

Давньоанглійський основний склад цієї **ОККз** повністю відрізняється від ніованглійського. У давньоанглійській мові він включав тільки одну ЛСГ V8, а у середньоанглійський період був представлений зовсім іншими ЛСГ: V6, яка перейшла до нього з ядра, та V9 – з периферії і продовжувала його утворювати аж до ніованглійського періоду. У ранньоніованглійській мові його компоненти продовжували змінюватися, внаслідок чого V6 стала периферійною групою, а V7 почала формувати основний склад. У ніованглійській мові до основного складу з ядра перейшла і V5. Наприклад, *to biċhaunten* – *зачаровувати* (V9).

Периферійні групи також варіювалися протягом чотирьох періодів розвитку англійської мови. Єдиною периферійною групою, яка жодного разу не змінювала свого статусу, є ЛСГ V4. У давньоанглійській мові периферія охоплювала: V4, V9 та V7, у середньоанглійській – V3, яка так і залишилася периферійною до ніованглійського періоду, а V9 почала входити до основного складу. ЛСГ ранньоніованглійської мови залишилися незмінними і у ніованглійському періоді. Так, у ранньоніованглійській мові до периферії відійшла ЛСГ V6, а ЛСГ V7 почала формувати основний склад. Наприклад, *to demull* – *обнулити* (V3).

Значення соціативності упродовж чотирьох періодів розвитку англійської мови репрезентовано всіма ЛСГ дієслівних ТО, крім ЛСГ на позначення "фазових дієслів". ЛСГ на позначення "буття" та "наявності" не набували цього значення у середньоанглійській мові, однак представляли його вже у ранньоніованглійському періоді.

Упродовж чотирьох періодів розвитку англійської мови ядро ономазіологічної категорії соціативності (**ОКС**) складають: ЛСГ V8 і V9, а також V2, яка перейшла до основного складу у середньоанглійській мові та знову стала ядровою у ранньоніованглійській. До ядра у давньоанглійській мові також входили V6 і V7, які згодом перейшли до основного складу. Отже, у ядрі зменшилася кількість компонентів за рахунок розширення словотвірного потенціалу одних ЛСГ та його звуження в інших. Наприклад, *to*

convocate – *закликати разом* (V9). Основний склад ТО упродовж чотирьох періодів розвитку англійської мови зазнав повністю зміни його компонентів без кількісного розширення. Так, у давньоанглійській мові до нього належала V5, у середньоанглійській вона була витіснена на периферію V2, у ранньонорманній мові V2 набула поширення і стала ядровою, а її місце зайняли V6 і V7. Наприклад, *to gesciwian* – *дізнаватися разом* (V7). У давньоанглійській мові периферійною групою зафіксовано V4 і V3, які у середньоанглійській мові взагалі перестали утворювати ОКС. Периферія ОКС також зазнала розширення. У давньоанглійській мові вона складалася з V4, V3, у середньоанглійській розширилася за допомогою ядрових V6 і V7. У ранньонорманній періоді майже всі її компоненти знову змінюються: до незмінної периферійної V4 знову приєднуються V3 і V5, які вийшли з ужитку в середньоанглійській мові; словотвірний потенціал V6 і V7 зазнає незначного розширення, і вони перестають бути периферійними, переходячи до основного складу. Наприклад, *to efensargian* – *снівпереживати* (V6).

Упродовж чотирьох періодів розвитку англійської мови значення категорії заперечення (ОКЗ) набувається невеликою кількістю ЛСГ дієслівних ТО, які відображають явища навколишнього світу: ЛСГ на позначення "руху", та "виконання дій". Нами також були виявлені ЛСГ дієслівних ТО, яким надавалося значення заперечення протягом одного або двох етапів у розвитку англійської мови: ЛСГ на позначення "спілкування" – у давньоанглійській та ранньонорманній мовах, ЛСГ на позначення "місцезнаходження", "інтелектуальної діяльності", "почуттів" – у середньоанглійській. Невелика кількість ЛСГ, які беруть участь в утворенні ОКЗ, не дає змоги встановити ядро, основний склад та периферію цієї категорії. Наприклад, *to mishopian* – *не надіятися* (V6).

Значенням партитивності (ОКП) репрезентується участю п'яти ЛСГ в утворенні префіксальних похідних із дев'яти. ЛСГ ТО дієслів на позначення "інтелектуальної діяльності", "фізичної діяльності" та "спілкування" характерні для цієї категорії, починаючи вже з давньоанглійської мови і до сьогодні. Ще одна ЛСГ ТО дієслів на позначення "руху" характеризувалася значеннями ОКП тільки у перші два періоди розвитку англійської мови: давньоанглійський та середньоанглійський. Невелика кількість префіксальних похідних, утворених ЛСГ ТО за допомогою префіксів ОКП, є недостатньою для визначення показників ядра, основного складу та периферії для цієї категорії. Наприклад, *to totasen* – *розірвати на шматки* (V9).

Отже, інвентар ЛСГ у межах кожної префіксальної ономазіологічної категорії варіює від найбільш до найменш репрезентативних. Упродовж усіх чотирьох періодів розвитку англійської мови до активних ЛСГ у межах дієслівних ТО, які формують ОКЛ, ОКФ, ОККн, ОКО, ОКЗ, ОКС, ОКЗ, ОКП, належать дієслова на позначення: "руху"; "почуттів"; "буття"; "інтелектуальної діяльності"; "фізичної діяльності"; "спілкування". Вони, як правило, формують ядро ОК або входять до її основного складу. Решта дієслівних ТО охоплюють: "фазові дієслова"; "дієслова наявності та місцезнаходження", що не беруть активної участі в формуванні префіксально-ономазіологічної категорії. Перспективою подальшого наукового пошуку з обраної у роботі проблематики може бути дослідження дериваційно-ономазіологічної динаміки сполучуваності компонентів структурно-семантичних моделей у відад'єктивних та відадвербіальних префіксальних похідних як в англійській, так і в інших мовах за вперше запропонованою нами методикою проведення діахронного аналізу афіксального словотворення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кацнельсон С. Д. Общее и типологическое языкознание / С. Д. Кацнельсон. – М. : URSS. ЛИБРОКОМ, 2010. – 344 с.
2. Земская Е. А. Язык как деятельность : Морфема. Слово. Речь / Е. А. Земская. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 688 с.
3. Литвинов П. П. Англо-русский и русско-английский синонимический словарь / П. П. Литвинов. – М. : Астрель : АСТ, 2007. – 379 с.
4. Полюжин М. М. Диахронно-семантический аспект префиксального словообразования в английском языке : автореф. дис. на соиск. учен. степ. док. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / М. М. Полюжин. – М., 1992. – 42 с.
5. Гороть Е. И. Изоморфные и отличительные черты в распределении по частоте грамматических форм имен существительных ДЕНЬ, НОЧЬ, УТРО, ВЕЧЕР / Е. И. Гороть // Статистическая лексикография и учебный процесс : [сб. научных трудов]. – К. : КГПИИЯ, 1990. – С. 133–138.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Kantselson S. D. Obschee i tipologicheskoe yazykoznanie / S. D. Kantselson. – M. : URSS. LIBROKOM. 2010. – 344 s.
2. Zemskaya E. A. Yazyk kak deyatel'nost' : Morphema. Slovo. Rech. / E. A. Zemskaya. – M. : Yazyki slavyanskoy kultury, 2004. – 688 s.
3. Litvinov P. P. Anglo-russkiy i russko-angliyskiy sininimicheskij slovar / P. P. Litvinov. – M. : Astrel : AST, 2007. – 379 s.

4. Polyuzhyn M. M. Diakhronno-semanticeskij aspekt prefixalnogo slovoobrazovania v angliyskon yazyke : avto-ref. dis. na soisk. uchen. step. dok. philol. nauk : spets. 10.02.04 "Germanskije yazyki" / M.M. Polyuzhyn. – M., 1992. – 42 s.
5. Gorot E. I. Izomorphnye i otlichitelnye cherty v raspredelenie po chastote gramaticheskikh form imen sushestvitelnykh DEN, NOCH, UTRO, VECHER / E. I. Gorot // Statisticheskaya leksikographia i uchebny protses : sb. nauchnykh trudov. – K. : KGPIIA, 1990. – S. 133–138.

Матеріал надійшов до редакції 13.06. 2013 р.

Мигорян О. В. Динамика реализации лексико-семантических групп глагольных основ префиксальных производных в рамках ономасиологических категорий английского языка.

В статье сделана попытка исследовать динамику реалий окружающей среды, выраженных глагольными основами префиксальных производных, которые участвовали в формировании ономасиологических категорий на протяжении четырех периодов развития английского языка. Комбинация диахронного и синхронного подходов в исследовании производных определяет не только ядра и периферии реалий, а также объясняет причины формирования системы явлений характерных для каждой отдельной ономасиологической категории.

Migorian O. V. The Dynamic of Lexico-Semantic Groups Realization of Prefixal Derivatives Verbal Basis within the English Onomasiological Categories.

The article presents an attempt to investigate the dynamic of environment realias expressed by verbal basis of prefixal derivatives, which took part in the onomasiological categories formation during four periods of the English language development. Combination of diachronic and synchronous approaches in the research of the derivatives defines not only nuclei and periphery of realias and also explains the reasons of the formation of phenomena system typical for every separate onomasiological category.